

A MAGYARORSZÁGI SZARMATÁK TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

Magyarországra történt beköltözésük óta a jazigok a történeti források tanúsága szerint állandóan nyugtalankodtak és próbálták tágítani azt a hurkot, amelybe belekerültek. Politikai és gazdasági szempontból egyaránt létkérdés számba ment számukra ugyanis mindvégig a roxolánokkal és a pontuszvidéki kereskedelemmel való kapcsolatok újbóli megteremtése. Ez hosszú küzdelem és sok, sikertelen próbálkozás után *Marcus Aurelius* alatt sikerült is nekik. A filozófus császár ugyanis megengedte, hogy Dácián keresztül a roxolánokkal közlekedhessenek.¹

Hogy milyen nagyjelentőségű volt ez számukra és milyen rendkívüli hatása volt annak, hogy a roxolánokkal és a pontuszi kereskedelemmel újra közvetlen kapcsolatba kerülhettek, leginkább a régészeti leletekből láthatjuk. Párducz kutatásai kimutatták ugyanis, hogy a magyarországi szarmata leletanyag több periódusra választható szét.² Igen fontos már most, hogy a második periódus éppen az i. u. 2. század vége felé kezdődik, s az elsőtől főleg abban különbözik, hogy olyan fémtárgyak és gyöngytípusok jelentkeznek benne, amelyek eddig teljesen hiányoztak a Kárpátmedence területéről. Ilyenek az ú. n. szarmata csatok, a gyűrűs és korongos markolatvégű, rövid kardok, több fibulatípus és a kubooktaedrikus gyöngyök.³ Ezekkel kapcsolatban rögtön fölmerül az a kérdés, milyen eredetű ez az új szarmata leletanyag. Az első periódus sajátos szarmata leletanyaga tekintetében semmi kétség sem lehet aziránt, hogy azt a Magyarországra beköltöző szarmaták a Pontus-vidékről hozták magukkal. A második periódus jellegzetes szarmata anyagával kapcsolatban Párducz pozitív és negatív érvek alapján szintén pontuszi eredetre gondol. Részben ugyanis sikerült neki a pontuszi eredetet világosan bizonyítani, mint a kardok, a kéttágú csüngők, egy csattípus és az aláhajlítottlábú fibula esetében. A leletanyag másik részének hasonló eredetét pedig azért tartja valószínűnek, mert Magyarországon az illető lelettárgyaknak semmi előzménye nem található. Ezeket az utóbbi eseteket érdemes közelebbről is megvizsgálnunk.

Ami a kubooktaedrikus gyöngyök eredetét illeti, a féldrágaköböl készült gyöngyöket, mint erre már korábban Párducz is gondolt,⁴ általában északindiai eredetűeknek szokták tartani.⁵ Úgy látszik tehát, hogy az i. e. 3. századtól kezdve a szarmata-korban, egészen a húnok megjelenéséig, a Pontus-vidék élénk kereskedelmi összeköttetésben állott Észak-Indiával, s ennek egyik fontos eleme éppen a gyöngykereskedelem volt. Ez a kereskedelem jórészt valószínűleg a Syr-daryán, vízi úton bonyolódott le, s innen kaphatta ez a folyó a kínai és a türk fordítások szerint „Gyöngy folyó” jelentésű Jaxartes (*Yaxšart) nevét. A magyarországi kubooktaedrikus gyöngyök keleti eredetét közvetlenül bizonyítja már most az, hogy ez a gyöngyípus igen jól ismert a Černiachov-i⁶, valamint az Olbia-i leletekben.⁷ Kétségtelen tehát, hogy a magyarországi szarmatákhoz a Pontus-vidék közvetítésével jutott el ez a gyöngyípus.

Igen jól megfogható a szarmata csatok keleti, ill. pontuszi származása is. Párducz is utal arra, hogy egy jellegzetes csattípusnak, amelynél a túske keresztalakú, pontos megfelelőjét találjuk meg egy keresi leletben.⁸ Ugyancsak pontos megfelelőit mutatja ki a kosibejevi és kuzminski temetőkből a szintén az övhöz tartozó kéttágú csüngőknek is.⁹ Ezeket a párhuzamokat azonban még lényegesen szaporíthatjuk. Keresztalakú tuskéjú csat került elő távolabb, keletebbre, Permiában is Trandy mellett.¹⁰ Egy másik, eléggé gyakori csattípust képviselnek a kerek, néha kissé tojásdadalakú, szíjszorító lemez nélküli nagy csatok. Ezeknek a megfelelőit keleten szintén megtaláljuk, pl. az Atamanovy Kost-i leletekben.¹¹ Ugyancsak szíjszorító lemez nélküli, téglalapalakú csatokat is ismerünk a magyarországi szarmata leletekből. Hasonló csatokat találunk olbiai leletekben.¹² Az utóbbi két típus előfordul rövid, szíjszorító lemezzel ellátott alakban is, de szintén nagy kivételben. A félköríves típusra többek közt Olbiából¹³, a szögletesre pedig a Volga melletti Miš'ina Pristan-i kurgánokból idézhetünk példát.¹⁴ A magyarországi szarmata csatok legjellemzőbb típusának azonban a kis, félköríves vagy szögletes, hosszú, szíjszorító lemezzel ellátott csatok tekint-

¹ Dio Cassius . . . 71, 19, 1–2.

² Legutóbb: Laureae Aquincenses . . . II., 320 skk.

³ Párducz, Denkmäler d. Sarmatenzeit II., 74 skk.

⁴ Párducz, id. m. I., 71 skk.

⁵ Ld. pl. *Strzygowski*, Altai-Iran und Völkerwanderung, 276.

⁶ Ld. *Ebert*, RLV XIII.

⁷ Ld. *Posta*, Arch. Studien auf russischem Boden, 450, 251. rajz, 2.

⁸ Párducz, id. m. II., 77.

⁹ Párducz, id. m. I., 74.

¹⁰ Ld. *Schmidt*, ESA 1, 1927, 31, 13. kép.

¹¹ Ld. *Schmidt*, ESA 1, 1927, 39, 27. kép.

¹² *Posta*, Archaeologische Studien auf russischem Boden, 390, 226. rajz, 9.

¹³ *Posta*, id. m. 421, 242. rajz, 1.

¹⁴ *Schmidt*, ESA 1, 1927, 37, 19. kép.

hetők.¹⁵ Ezeknek megfelelőjük Oroszországban szintén került elő az Atamanovy Kosti-i temetőből.¹⁶ Még egy egészen különleges szarmata csatttípusról kell megemlékeznünk. Ennél a csattestnek belül a túske két oldalán két, félköríves nyulványa van. Ilyen csatot ismerünk az ernőháza¹⁷, csongrádi¹⁸ és orgoványi¹⁹ szarmata leletekből, s nyilván ehhez a típushoz tartozik a monori lelet kissé eltérő kiviteltű kalcedon csatja is.²⁰ Ennek a típusnak pontos megfelelőjét találjuk meg az odesszai múzeumban egy Olbiából vagy Kercsből származó csatjában,²¹ továbbá a „Stepan Razin” kolchoz mellett (davidovi ker., voronezi korm.) nemrégiben előkerült szarmata leletek között.²²

Nem lehet tehát kétséges, hogy a kuboctaedrikus gyöngyök, valamint a szarmata csatttípus, a gyűrűs és korongos, markolatvégű kardokkal, valamint az *aláhajlítottlábú* fibulával együtt új, pontuszi eredetű elemeknek tekinthetők a magyarországi szarmata leletanyagban. Mivel a korábbi leletekben ezeknek az elemeknek Magyarországon előzményét nem találjuk, s mivel viszont az első és második periódus leletanyagát egyebek közt a kalcedongyöngyök és a kerámiai anyag szorosán összekapcsolják, tehát az etnikum megváltozására nem gondolhatunk, ennek a jelenségnek csak a Pontus-vidékkel hirtelen megélenkült, rendkívül élénk kereskedelmi kapcsolatokban találhatjuk magyarázatát.

Az ezt a folyamatot létrehozó történeti tényezők keresésénél döntő fontosságú a második periódus kronológiai elhatárolásának a kérdése. Erre vonatkozólag Párducznak régebben nem sikerült egészen világos és határozott eredményt felmutatnia,²³ újabban azonban az egyes szarmata periódusok pontos elhatárolásának kidolgozásánál arra az eredményre jutott, hogy a második periódus java idejével i. u. 200 és 270 közé esik.²⁴ Ha a kérdést közelebbről vizsgálat alá akarjuk venni, mindenek előtt megállapíthatjuk, hogy a második periódus kezdetének megállapításánál nyilvánvalóan legcélszerűbb az új, pontuszi eredetű leletanyagot figyelembe venni, annál is inkább, mert a leletanyag egész jellegét ez határozza meg leginkább. Ezt szem előtt tartva, Párducznak az egyes lelettárgyak kronológiai helyzetére vonatkozó eredményei alapján a második periódus kezdetét valóban i. u. 200-ra, végét pedig valamivel későbbre, i. u. 280/300-ra tehetjük. Ha már most számításba vesszük, hogy az egyes darabok sírbakerülés előtt egy-két évtizedig használatban lehettek, akkor a Pontus-vidékkel való élénk kereskedelmi kapcsolatok időtartamát megközelítőleg i. u. 180 és 260 közé helyezhetjük.

Amint látjuk, a második periódus, ill. a Pontus-szal való szoros kereskedelmi kapcsolatok kezdete pontosan egybeesik a jazig-roxolán kapcsolatoknak *Marcus Aurelius* engedélye által lehetővé tett újjáéledésével. Így megállapíthatjuk, hogy a szarmatakor második periódusának leleteiből élénk táruuló szarmata anyagi kultúra képeinek kialakulásában legfontosabb tényező a jazigoknak a Pontus-vidékkel újból felvett szoros kapcsolata volt.

Nagyon valószínű, hogy a második periódusnak a Pontus-szal való szoros kereskedelmi kapcsolatok megszakadását jelentő vége is fontos történeti eseményekkel van összefüggésben. A pontuszi kereskedelemben a Dnyepervidéken a főszerepet Olbia és Tyras játszotta. Fentebb megfigyelhettük, hogy az ebbe a korba tartozó magyarországi szarmata leletanyag számos pontuszi eredetű darabjához olbiai leletekben találhatjuk meg a legközelebbi párhuzamokat. Ez arra mutat, hogy a jazigok pontuszi kereskedelmi kapcsolatainak egyik legfontosabb központja éppen Olbia volt. A pontuszi kereskedelemre azonban a gót mozgalom súlyos csapást jelentett, s mikor i. u. 260 körül Tyras és Olbia kezükbe került,²⁵ a jazigok pontuszi kereskedelmi kapcsolatainak is minden bizonnyal vége szakadt. Ez az időpont legalább is pontosan egyezik azzal az eredménnyel, amelyet a régészeti leletekből a Pontus-vidékkel való kereskedelmi kapcsolatok megszűnésére vonatkozólag nyerhetünk.

2.

Igen fontos megfigyelni, hogy abban az anyagban, amely a jazigok régészeti hagyatékának jellegét a második periódusban olyan határozottan megváltoztatja, olyan elemek is előfordulnak, amelyek eredetének kutatása nemcsak a Pontus-vidékre, hanem még keletebbre, a Volga vidékére is elvezet bennünket. Elsősorban a gyűrűs és korongos markolatvégű kardokra és a kuboctaedrikus gyöngyökre gondolunk, amelyeket megtalálunk már a volgavidéki alán sírokban.²⁶ Ez azért fontos, mert arra mutat, hogy Dél-Oroszországban az i. u. 1—2. század folyamán ismét bizonyos népeltolódások történhettek. Valóban, egész sor antik forrás bizonyossága alapján, a tudományos irodalomban erősen begyökerezett az a felfogás, hogy az alánok az i. u. 1—2. század folyamán lassan nyugat felé nyomultak és *Marcus Aurelius* alatt már elérték az Aldunát.²⁷

Ez a felfogás azonban helytelen, mert az antik földrajzi forrásoknak azok az adatai, amelyek az alánokat a Dontól nyugatra említik, egyszerű kartográfiai tévedés eredményei, a történeti forrásokban ugyanezen a területen említett alánok pedig a későbbi kor pseudohistorikus visszavetítései.²⁸ Van azon-

¹⁵ Ld. ezekről legutóbb *Párducz*, Ant. Hung. 1, 1947, 50 skk.

¹⁶ *Schmidt*, ESA 1, 1927, 39, 29. kép.

¹⁷ *Párducz*, Arch. Ért. 1, 1940, XLIII. t. 14.

¹⁸ *Párducz*, Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns I., III. t. 2.

¹⁹ *Szabó*, FA 1/2, 1939, 102, II. t. 1.

²⁰ *Párducz*, id. m. XXIII. t. 20.

²¹ *Posta*, Archaeologische Studien auf russischem Boden, 433, 244. rajz, 4.

²² *Smirnov*, VDI 1940, 3/4., 364, 3. kép.

²³ Ld. *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns II.*, 82 skk.; *Laureae Aquincenses. II.*, 321.

²⁴ *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III.* s. a.

²⁵ Ld. erre nézve: *Ebert*, Südrussland im Altertum, 228.

²⁶ Ld. *Ebert*, RLV XIII. 106, 108.

²⁷ Ld. pl. *Ebert*, Südrussland im Altertum, 376.

ban az alánok déloroszországi elhelyezkedésének megfogására egy eddig figyelmen kívül hagyott lehetőségünk. A déloroszországi görög városok az i. u. századok folyamán erősen eliránizálódtak.²⁹ Ez alatt a folyamat alatt különféle törzsekhez tartozó irániak olyan tömegekben költöztek be ezekbe a városokba, hogy százával maradtak ránk az egész Fekete-tenger mellékéről nevüket fenntartó feliratok.³⁰ Kézenfekvő, hogy ez a hatalmas névanyag aránylag a legbiztosabb támpontot adja számunkra az alán etnikum megfogására. Az alánok nyelvének az őket a többi irániaktól megkülönböztető sajátosságait jól ismerjük,³¹ nem ütközik tehát különösebb nehézségbe az alán névanyag kiválasztása. Ha most ilyen szempontból átvizsgáljuk a feliratok névanyagát, akkor azt találjuk, hogy nagy számban mutathatunk ki alán elemet a Dontól keletre fekvő pontuszvidéki városokban és a Krim-félszigeten, azonban egyet sem a Fekete-tenger északnyugati partvidékének görög városaiban. Nem tarthatjuk tehát valószínűnek az alánoknak az i. u. 2. században a Dunáig való előnyomulását. Mindenesetre lehetséges, hogy hatalmukat a Dontól nyugatra eső területre, esetleg a Donecig is kiterjesztették, azonban Dél-Oroszország nyugati részén mint etnikummal nem számolhatunk velük.

Ennek a megállapításnak több fontos következménye van. Elsősorban eszik az a szintén általánosan elfogadott feltevés, hogy az alánok a roxolánokat magukba felszívták volna.³² Így tehát a roxolánokkal az i. u. 2–3. században is mint jelentős tényezővel kell számolnunk. Az i. u. 2. században, ill. annak vége felé érkeznek meg a gótok Dél-Oroszországba és foglalják el azokat a területeket, amelyeket régebben a roxolánok tartottak megszállva. A gótokat Dél-Oroszországban erős iráni hatás érte, amely kultúrájuknak úgyszólván minden területére kiterjedt.³³ Az eddigi kutatás ezt a hatást abban a hitben, hogy a gótok ezen a területen már az alánokat találták, részben pedig azért, mert úgy tűnt, hogy a húnkorban a gótok az alánokkal gyakran együtt szerepelnek, az alánoknak tulajdonította.³⁴ Mivel azonban, mint megállapítottuk, az alánok a Dontól nyugatra eső területen ekkor még nem mutathatók ki, ezen a területen a gótok csak a roxolánokat találhatták, s így az őket ért iráni hatást is jórésben a roxolánoknak kell tulajdonítanunk.

3.

Ezen a ponton a történeti eseményeknek aránylag világosan rekonstruálható menete zavarossá válik. Ha ugyanis a roxolánokkal mint jelentős tényezővel kell számolnunk Dél-Oroszországban, hogyan magyarázhatjuk meg hirtelen eltűnésüket a 3. században? Az eddigi kutatás ezt a problémát részben azzal a feltevéssel próbálta megoldani, hogy az alánok szívták fel őket,³⁵ akik pedig nem fogadták el az alánokba való beolvadás elméletét, azok arra gondoltak, hogy a gótok morzsolták fel és olvasztották magukba őket.³⁶ Az első feltevés valószínűtlen voltára már fentebb rámutattunk. De nem megnyugtató a másik sem. Ha ugyanis figyelemmel kísérjük a gótokkal kapcsolatba került többi népek sorsát, akkor azt látjuk, hogy felszívódás és beolvadás egyik esetében sem történt, még a roxolánoknál kisebb népek, mint a bastarnák, skirek és karpok esetében sem. Az mindenesetre biztosnak látszik, hogy a gótok eredeti helyükről, a Dnyeper vidékéről, kiszorították és a román síkságra nyomták össze őket, kérdés azonban, hogy mi történt később velük.

A roxolánok eltűnésével egyidőben ugyanilyen nehezen magyarázható jelenségek tűnnek fel a Magyarországra beköltözött jazigokkal kapcsolatban is. A jazigok igen sokat mozogódtak a 3. század folyamán, de egészen megmagyarázhatatlan az az aktivitás, amelyet a tetrarchiák idején kifejtettek. Maguknak a császároknak húsz év alatt hétszer kellett hadjáratot vezetni ellenük, pedig közben hatalmas tömegeket telepítettek ki közülük római területre.³⁷ Mi növelte meg így a jazigok erejét? Később Constantinus idejében belső forrongás tört ki közöttük, s ekkor a császár újból hatalmas tömegeket, a források szerint 300 000 főt telepített át közülük római provinciákba.³⁸ Hogy milyen óriási szám ez, akkor látjuk tisztán, ha meggondoljuk, hogy a honfoglaló magyarság számát általában csak 200.000-re teszik. Ezeknek az óriási arányú kitelepítéseknek ellenére *Constantinus* és *Valentinianus* alatt a jazigok, akik a forrásokban egyébként ekkor már csak szarmata néven szerepelnek, még mindig változatlan erővel ostromolják a római határokat. Alig képzelhető el, hogy a beköltözések aránylag nem nagyszámú jazigság az állandóan tartó véresebbnél véresebb háborúk alatt ilyen mértékben megszaporodott és megerősödött volna.

Kézenfekvő lenne arra gondolni, hogy a jazigoknak ez a megszaporodása újabb népelemek hozzájárulásával történt. Valóban vannak olyan nyomok, amelyek erre mutatnak. Az Ammianus Marcelli-

²⁹ Jó példa az utóbbira *I. Maximinus* esete, akit az ellenséges beállítottságú Herodianos thráciai félsziget származásának tett meg, s ebből aztán a *Historia Augusta* gót-alán keveréket csinált.

³⁰ *Ebert*, 343 sk.; *Rostovtzeff*, *Iranians and Greeks in South Russia*, 144 skk., 167 skk.

³¹ Ezeket a feliratokat *Latyshev* gyűjtötte össze és adta ki: *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*, I. 1885, II. 1890, IV. 1901. A feliratok iráni névanyagára vonatkozó kutatások eredményeinek összefoglalása *Vasmernél*, *Die Iranier in Südrussland*, 23 skk.

³² *Ld. Miller*, *Osetinskije etjudy*, III. 1887, 82 sk., *Die Sprache der Osseten*, 7; *Vasmer*, *Die Iranier in Südrussland*, 28 sk.

³³ *Rostovtzeff*, *CAH XI.*, 95, 97; *Altheim*, *Die Krise der alten Welt I.*, 97.

³⁴ *Ld. Altheim*, *id. m.* 98 skk.

³⁵ *Altheim*, *id. m.* 97, 104 skk.

³⁶ *Ld. pl. Rostovcev és Altheim* a 88. jegyzetben idézett helyeken.

³⁷ *Harmatta*, *Das Volk der Sadagaren*, *Kőrösi Csoma-Emlékkönyv*, 27.

³⁸ *Orosius VII.* 25, 12.

³⁹ *Exc. Val.* 32.

nusnál megőrzött szarmata nevek egy része olyan hangtani sajátosságokat mutat, amelyek a régibb jazig nevekből megállapítható nyelvtípustól különböző iráni nyelvről tanúskodnak. Ezek között a nevek között fordulnak elő jellegzetesen keleti germán nevek is, amelyek viszont arról tanúskodnak, hogy ezek a szarmaták már hosszabb ideje keleti germánokkal keveredtek. Feltűnő ezeknek a szarmatának a külső megjelenése is. Ammianus (XVII 12,2) úgy írja le őket, mint akiknek *csontpikkelyből* készült páncéljuk van, pedig ilyent a jazigok nem viseltek, ellenben jellemző fegyvere volt a roxolánoknak.³⁹

Ugyanilyen problémák jelentkeznek a régészeti anyagban⁴⁰ is. Párducz kimutatta, hogy a magyarországi szarmaták régészeti hagyatékában a 3. század vége felé újabb periódus kezdődik,⁴¹ amelyben két csoport halad párhuzamosan egymás mellett. Az egyik csoport halmos temetőkből áll, a másikkra a lapos sírokban való temetkezés jellemző. Több okból valószínű, hogy a lapos temetők kultúrája a halmos temetőkének hatása alatt a II. periódus kultúrájából fejlődött. A halmos temetőknél ellenben az új temetési rítus és olyan leletanyagoknak hatalmas tömege, amelyek a román síkság és a Pontuszvidék felé mutatnak, arról tanúskodik, hogy a szarmaták III. periódusának ez a leletcsoportja valószínűleg új népelem megjelenésével van kapcsolatban.⁴² Figyelemreméltó jelenség ezekben a leletekben a hosszú, pallosszerű kard megjelenése,⁴³ amelyet a jazigok korábban nem ismertek,⁴⁴ de amely — mint Tacitus leírásából (Hist. I 79) tudjuk — szintén a roxolánoknak volt jellegzetes fegyvere. Ugyancsak fontos körülmény, hogy a leletanyagban igen sok germán hatás figyelhető meg, azonban valószínűleg nem magyarországi vandál, hanem keleti germán, gót vagy taifal.⁴⁵ Ennek a jelenségnek fontossága akkor lesz nyilvánvaló, ha arra gondolunk, hogy az Ammianusnál szereplő szarmata nevek közt is jellegzetes keleti germán neveket találunk. A régészeti anyag szintén arra mutat, hogy a halmos temetők népe feltehetőleg már hosszabb ideje keveredett keleti germánokkal.

Látjuk tehát, hogy a történeti és régészeti adatokból a következő két probléma adódik. A gótok a roxolánokat kiszorítják pontuszi területeikről és a román síkságra nyomják össze őket. Ez a hosszabb időn át tartó folyamat természetesen nem mehetett végbe mélyenjáró kölcsönhatások nélkül. A gótok igen sok iráni kultúraelemet vettek át, s nyilvánvaló, hogy ezzel együtt bizonyára roxolán etnikumot is szívtak fel magukba. Ennek megfelelően a roxolánoknál is számolhatunk gót kultúrális hatásokkal és gót etnikai elemek jelenlétével. A roxolánok azonban a nagy gót roham megindulásakor nyomtalanul eltűnnek, holott a többi népeknek, mint pl. a bastarnáknak, karpoknak stb., akiket a gótok szintén maguk előtt nyomtak, a történetét végig nyomon tudjuk követni. Kérdés tehát, hova és miért tűntek el a roxolánok.

Másrészt ugyanebben az időpontban, ill. valamivel később a magyarországi szarmatáknál olyan aktivitás, mozgalom, megszorodás figyelhető meg, amely legtermészetesebben új népelemek csatlakozásával magyarázható meg. Később az Ammianus által említett szarmata nevekben valóban jelentkezik is egy új réteg, s ezenkívül Ammianus olyan leírást ad a magyarországi szarmatákról, amely a jazigokra egyáltalán nem illik, ellenben megfelel annak a képnek, amelyet a roxolánokról más forrásokból alkothatunk. Azt is megállapíthatjuk az Ammianusból ismert nevek alapján, hogy ezek a szarmaták már régebb óta keleti germánokkal érintkeztek és keveredtek. Mindennek megfelelően a régészeti anyagban is a jazigoktól elütő temetkezésmód és a leletek számának az előző korszakokhoz viszonyítva hirtelen a kétszeresre történő szaporodása⁴⁶ világosan új etnikum megjelenésére utal. A leletek egyik jellegzetes tartozéka a hosszú pallosszerű kard, amely szintén a roxolánokra utal, más leletanyagok viszont arról tanúskodnak, hogy ez az új etnikum keleti germán népelemekkel keveredett. Felmerül tehát az a kérdés, honnan jött Magyarországra ez az erősen germán elemekkel keveredett új iráni népelem.

4.

A felvetett két probléma voltaképpen egymást oldja meg. Mivel a roxolánok eltűnése időben körülbelül egybeesik a magyarországi új iráni népelem megjelenésével, lehetetlen arra nem gondolnunk, hogy ez a két jelenség egymással összefüggésben van, és pedig úgy, hogy a roxolánok a gótok nyomása alatt Olténián és Dácián keresztül Magyarországra jöttek, amikor a nagy gót roham megindult az aldunai római *limes* ellen.

Ezzel a feltevéssel a fentebb ismertetett problémáknak egész sora megoldódik. Magyarázatot kapunk a roxolánok eltűnésére és megértjük azt is, miért hallgatnak róluk a későbbi források. A roxolánok ugyanis a többi, a gótok által maguk előtt hajtott néptől eltérőleg nem római területre, hanem Magyarországnak a jazigok által megszállt részére jöttek át. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az i. u.

³⁹ Tacitus, Hist. I. 79.

⁴⁰ Ezt a problémát Párducz Mihállyal együtt ismertük fel és együtt találtuk meg a megoldását is. Munkánkba később belekapcsolódott Radnóti Aladár is, és eredményeinket a provinciális régészet és a numizmatika területéről érdekes megfigyelésekkel egészítette ki. Eredményeinkről a Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1946. okt. 26-án tartott ülésén közös előadásban számoltunk be.

⁴¹ Laureae Aquincenses. II., 321 skk.; Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III. s. a.

⁴² Ld. Párducz (Laureae Aquincenses. II., 325), aki már akkor gondolt erre és részletesebben: Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns, III. s. a.

⁴³ Párducz, Arch. Ért. 2, 1941, 111 skk., Laureae Aquincenses. II., 322 sk.

⁴⁴ A szarmaták második periódusából csak rövid kardokat ismerünk, ld. Párducz, Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns II., 77 skk.

⁴⁵ Ld. Párducz, id. m. III. s. a.

⁴⁶ Párducznak a Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III. kötetében összeállított leletstatisztikája szerint a magyarországi szarmata leletek korszakonként a következőképpen oszlanak meg: I. periódus 39, II. periódus 50, III. periódus 105 lelet.

1—2. században a jazigoknak és roxolánoknak egyik legfontosabb törekvése az volt, hogy kapcsolatot teremtsenek egymás között. Ez — mint láttuk — Marcus Aurelius alatt sikerült is nekik, és a jazig emlékműgyökere megváltozása tanúskodik a jazig-roxolán kapcsolatok intenzitásáról. Kézenfekvő volt tehát a roxolánok számára, hogy a gótok nyomása elől ne római területen Moesiában, hanem a velük rokon jazigok területén keressenek menedéket. Ez egyúttal meg is magyarázza, miért nem említik többé ennek a kornak történeti forrásai a roxolánokat. Ezek a források az eseményekkel római szempontból foglalkoznak, tehát a gótok által maguk előtt hajtott népek közül csak azokat említik, amelyeknek mozgási iránya római területre irányult s amelyeket később valóban római területre is telepítettek be, mint pl. a bastarnákat. A roxolánok azonban a jazigok területére mentek át s történetük szarmata név alatt itt már egybefonódott azokéval.

Így aztán érthetővé válik a jazigok hirtelen megerősödése, megszorodása és föltűnő erő kifejtése a 3. század utolsó negyedétől kezdve. A nagy tömegekben beköltöző roxolánok jórészt bizonyára ki is szorították a jazigokat eredeti helyükről, s az is valószínű, hogy mint nagyobb számú és erősebb törzs a hatalmat is kezükbe kerítették és a jazigok anyagi kultúráját is átalakították.

Ezzel megoldódnak a régészeti anyag problémái is. A halmos temetkezési rítust a roxolánok hozzák magukkal, a mellette párhuzamosan élő lapos sírokban való temetkezés a jazigoktól származik. A roxolánok anyagi kultúráját azonban ők is átveszik, s így aztán a lapos temetők leletanyaga nemigen különbözik a halmosakétól. Ha tudjuk, hogy a keleti germánsággal hosszabb időn át érintkezésben lévő és velük keveredett roxolánok bejöttek Magyarországra, akkor egyszerre világos lesz, miért találunk az Ammianusnál felsorolt szarmata nevek között keleti germán eredetűeket és miért jelentkezik a régészeti anyagban olyan erős keleti germán hatás. Az is egyszerre megvilágosodik előttünk, hogy Ammianus, amikor a magyarországi szarmaták fegyverzetét ismerteti, a pikkelypáncélos harcosokban már roxolánokat ír le.

Hogy Ammianus a magyarországi szarmatákkal kapcsolatban nem ismeri a roxolán nevet, hanem egyszerűen csak szarmatáknak nevezi őket, azon nem kell meglepődnünk. Igaz ugyan, hogy az i. u. 1—2. századi római történeti irodalom szarmatákon a roxolán népnévvel szemben általában jazigokat értett. Az i. u. 4. században, Ammianus korában azonban a roxolánok neve az élő nyelvhasználatból már régen eltűnt, de ugyanígy nem volt használatos a jazig név sem, hanem a Magyarországon kavargó iráni konglomerátum egyszerűen szarmata néven volt ismeretes, szemben a keletről most már szintén ideérkező alánokkal.

Mennyire nem volt tisztában már Ammianus a jazig és roxolán népnév jelentésével, mutatja az, hogy ezeket a népeket régibb források után a Pontuszvidékre helyezi.⁴⁷ Ez a jelenség nem egyszerű archaizálás nála. Ilyen eljárást az antik földrajzi irodalomban több korban is megfigyelhetünk. Amikor a szarmaták megdöntik a pontuszi szkíta birodalmat, forrásaink még évszázadokon át mindig a régi, Hekataios és Herodotos által ismertett népeket emlegetik ezen a területen.⁴⁸ Ennek főoka az volt, hogy hosszú időn keresztül nem álltak rendelkezésre új értesülések, amelyek az új helyzet zavaros etnikai viszonyaira fényt vetettek volna. Ez a folyamat ismétlődik akkor is, amikor az i. u. 3—4. században a szarmatákat szorítják ki más népek a Pontuszvidékről. Ptolemaios nagy földrajzi szintézise után az antik irodalomban többé már nem is jött létre olyan nagyobb arányú földrajzi kép, amely az új helyzetről világos tájékoztatást tudott volna nyújtani. Így Ammianus is csak ahhoz nyúlt, amihez lehetett: Ptolemaioshoz⁴⁹. De hogy Ptolemaiosból a jazigokat is ki tudta emelni, mint a Pontuszvidéken lakó népet, világosan mutatja, hogy ebben a korban a szarmata és jazig névnek mint egyenértékű megnevezéseknek a tudata, amely az 1—2. századi nyelvhasználatban uralkodó volt, már régen kiveszett. Ekkor már új barbár nevek, mint Limigantes és Ardaragantes ismeretesek csupán a magyarországi szarmatákkal kapcsolatban.⁵⁰

5.

Látjuk tehát, hogy az i. u. 3. század történetének egész sor problémája szinte önmagától oldódik meg annak a felismerésével, hogy a roxolánok a gótok nyomása elől Magyarországra költöztek be. Kérdés már most csak az, hogyan és mikor volt ez lehetséges.

Ha a történeti eseményeket vizsgáljuk, akkor azt találjuk, hogy az első nagy csapások Philippus és Traianus Decius alatt érik Dáciát. Forrásaink szerint Dáciát a karpok pusztítják, míg a gótok inváziója inkább Alsó-Moesia területe ellen irányul.⁵¹ Milyen nagyarányú lehetett a Dáciát ért katasztrófa, leginkább abból láthatjuk, hogy ettől az időtől kezdve itten a római pénzforgalom csaknem teljesen megszűnik. Kézenfekvő arra gondolnunk, hogy a roxolánok beköltözése is Magyarországra ennek a megrázkódtatásnak a zavaraiiban kezdődhetett meg.

⁴⁷ Ammianus XXII. 8, 31.

⁴⁸ Ld. Harmatta, Quellenstudien zu den Skythika des Herodot, 6 skk.

⁴⁹ Ptolemaios és Ammianus viszonyára ld. Mommsen, Hermes 16, 1881, 612 skk.; Cuntz, Die Geographia des Ptolemaios, 39.

⁵⁰ Hieronymus, Chron. a. 2350.

Ennek nem is nehéz nyomait találnunk. Habár ugyanis a karpok inváziója Erdélyt érte, a gótok pedig Alsó-Moesiába törtek be, nem maradt érintetlenül Olténia területe sem. Éppen a fentebb említett két császár alatt omlik össze az Olt-*limes* előtti előretolt erőd sorozat, s ekkor vonják vissza az Olt vonalra a megszálló csapatokat is.⁵¹ Ezt figyelembevételével joggal lehet feltenni, hogy ugyanezek ezt a területet is erős ellenséges invázióknak kellett érni. Mivel ezt a karpokkal és a gótokkal nehezen hozhatnánk kapcsolatba, valószínűbb arra gondolni, hogy ezek mögött az események mögött a roxolánoknak Magyarországra való betörését vagy betörésének első fázisát láthatjuk. Hogy ilyen betörés és áthatolás az olténiai—bánáti keskeny római korridoron keresztül egyáltalán nem volt lehetetlen, azt mutatja az is, hogy barbár csoportok befészkelődése és portyázása még Moesiában is annyira állandósult, hogy mélyen bent a tartomány belsejében erődöket építettek ellenük az i. u. 256-ból származó kutlovicai felirat szerint.⁵²

Természetesen nem túlságosan valószínű, hogy a roxolánoknak egész tömege el tudott volna jutni Magyarországra e rövid pár év leforgása alatt. Más népek, mint pl. a karpok esetében is megfigyelhető, hogy több részletben kerülnek be római területre.⁵³ Könnyen lehetséges tehát, hogy a roxolánok sem egyszerre, hanem több részletben jutottak el Magyarországra. Ez a folyamat véglegesen valószínűleg csak Dácia feladása után fejeződött be, mert ekkor már semmi sem állhatott akadályként útjukba. Valószínű ugyanis, hogy a roxolánok feltehetőleg Traianus Decius alatt meginduló (Magyarországra való) beköltözésének folyamatát a Gallienus alatt bekövetkező konszolidáció egy időre megszakította. Igaz ugyan, hogy éppen Gallienus alatt vonták ki Erdélyből az ott állomásozó csapatok jórészét, másrészt viszont éppen a Duna és a Temes közti területet sokkal erősebben tartották megszállva, mint azelőtt. Ennek az érdekes katonai átcsoportosításnak egyik célja az is lehetett, hogy biztosítsák az utat egy újabb teljes megszállás esetére és hogy elszigeteljék Moesiától a Gallienus által Dáciának nyilván keleti vagy északkeleti részébe határvédelemre betelepített barbárokat. Másrészt azonban, ha meggondoljuk, hogy Dáciát egyelőre még nem adták fel, s hogy egyes csapatok és az állami adminisztráció egyes pontokon még visszamaradtak, a Dáciát a birodalommal összekötő korridor ilyen erős katonai megszállásának legfőbb célját a tartománnyal való összeköttetés biztosításában láthatjuk. Hogy viszont erre a célra ilyen katonai rendszabályokra volt szükség, az azt mutatja, hogy ez az összeköttetés veszélyeztetett volt. Ez a veszélyeztetettség pedig legvalószínűbben a roxolánoktól származhatott.

Mi lehetett ugyanis a roxolánok átvonulási vagy áttörési útja? Ha az e tekintetben számbajövő közlekedési lehetőségeket megvizsgáljuk, akkor azonnal nyilvánvaló lesz, hogy ez legvalószínűbben a Vaskapun keresztül Mehádián, a Porta Orientalison, majd a Temes völgyében vezető, az ókorban és ma is egyaránt fontos közlekedési útvonal lehetett.⁵⁴ Rendkívül érdekes már most ebben az összefüggésben megfigyelni, hogy Gallienus alatt ennek az útnak a déli szakaszát két csapatot is őriz: a *cohors III Delmatarum* Mehádia és Plugova között és a *legio XIII Gemina* egy részlege Herkulesfürdőn.⁵⁵ Nem nagyon valószínű, hogy ezek az alakulatok itten a *Dierna—Sarmisegethusa* közti utat őrizték volna, mert katonai szempontból nehezen képzelhető el, hogyan lehetett volna ezt az utat északról vagy keletről jövő támadás esetén itt az út legvégső szakaszán történő felvonulással biztosítani. Ezzel a csapat-elhelyezéssel a *Dierna—Sarmisegethusa* közti utat legfeljebb délről jövő támadással szemben lehetett biztosítani. Arra sem nagyon gondolhatunk, hogy ez a katonai csoportosítás keletről vagy északkeletről jövő támadással szemben lett volna hivatva védeni Moesiát. Ilyen támadás ugyanis a 200 m-en felüli Godjanon, Retyezáton és Szárkón keresztül nemigen képzelhető el. Az erdélyi medence felől jövő támadás legvalószínűbben csak a Vaskapu-hágón és a Bisztra völgyén keresztül képzelhető el, ha tehát ezek az alakulatok ennek az elhárítására lettek volna hivatva, akkor valahol Karánsebes vidékén kellett volna felvonulniuk. Katonai szempontból tehát valószínűbbnek látszik az, hogy ezeknek a csapatoknak az volt a feladata, hogy a Dáciával való összeköttetést egy Olténiából jövő támadással szemben biztosítsák. Nemigen gondolhatunk tehát másra, minthogy ennek a katonai erőcsoportosításnak az volt a célja, hogy az Olténiából a Temes völgyén keresztül az Alföldre vezető utat a roxolánok előtt lezárja s ezzel gátat vessen a dáciai korridoron való átözönlésüknek, ami a már amúgyis részlegesen kiürített tartománnyal az összeköttetést teljesen megszakíthatta.

Valószínű tehát, hogy a Gallienus alatti hadügyi reformok s az ezt követő konszolidáció, továbbá az Olténiából a Nagy-Alföldre vezető út katonai lezárása a roxolánok Magyarországra való beköltözését egy időre megszakították. Viszont hogy legalábbis egy részük már Magyarországon volt, arra éppen az egyik Gallienus alatti ellencsászár, *Regalianus* történetének egy eddig figyelmen kívül hagyott és meg nem értett epizódja szolgálhat útmutatással. *Regalianus* *Ingenuus* leverése után annak csapatai kiáltották ki császárrá 260-ban egyik forrás szerint Moesiában, egy másik szerint pedig a moesiak kezdeményezésére.⁵⁶ Mivel az újabb kutatások megállapították, hogy *Regalianus* lázadásában a felső-

⁵¹ Schmidt, Die Ostgermanen. 207.

⁵² Christescu, Istros I, 1924, 73 skk.

⁵³ Ld. Schmidt, Die Ostgermanen, 221, 224.

⁵⁴ Ld. erre az útra vonatkozólag Patsch, Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan, SWAW 217, 1937, I. Abh., 108.

⁵⁵ Schmidt, Die Ostgermanen, 211.

⁵⁶ Epitome de Caesaribus 32, 3; Script. Hist. Aug. trig. tyr. 9; *Regalianus* lázadására vonatkozólag általában ld. Stein, RE II. R. I. Bd. 462 skk.

pannóniai X és XIII Gemina, a dáciai XIII Gemina és az alsómoesia XI Claudia legió vett részt, valószínűnek látszik, hogy mindkét forrás tudósítása csak azt jelenti, hogy Regalianust a moesia legió kezdeményezésére kiáltották ki császárrá. A kikiáltás helye azonban valahol Pannóniában lehetett, mert Ingenus leveretése itt történt, tehát Mursán vagy Sirmiumban, ahol a lázadásban résztvevő csapatok is együtt lehettek.⁵⁷ Mindenesetre Regalianus uralma aligha terjedt ki Moesiára, mert pénzei csak Pannóniában kerültek elő.⁵⁸ Forrásaink szerint rövid uralma alatt a szarmatákkal kellett harcolnia, azonban a roxolánok kezdeményezésére katonái összeesküvése végzett vele.⁵⁹ A szarmaták alatt ennek a kornak a szóhasználatában jazigokat kell értenünk, tehát az ellenük való harc szintén Pannóniához köti Regalianust. Mit jelent azonban a roxolánok részvétele megbuktatásában? Ez az adat teljesen érthetetlen, ha a roxolánokkal csak a román síkságon Alsó-Moesia közelében számolunk, ahol Regalianus rövid uralma alatt meg sem fordult. Egyszerre érthetővé válik azonban, ha szem előtt tartjuk, hogy a roxolánoknak egy része ekkor valószínűleg már Magyarországon volt, tehát előidézhetette azt a szarmata megmozdulást, amely ellen Regalianusnak harcolnia kellett, s mint itt lévő nyomós tényező, hozzájárulhatott megbuktatásához.

Regalianus bukásának története tehát valószínűleg már a roxolánoknak Magyarországon való jelenlétéről tanúskodik. Ebben az adatban nincs miért kételkednünk, mert a *Historia Augusta* másik sokáig érthetetlen adatát, hogy Regalianust a moesiaiak kezdeményezésére kiáltották ki császárnak, a tudományos kutatás az alsómoesia legio XI Claudia a lázadásban való részvételének bizonyításával szintén igazolta. Ha tehát Regalianus uralmának kezdetére a *Historia Augusta* kivételesen jó hagyományt őrzött meg, ugyanezt föltehetjük a bukására vonatkozó tudósításra nézve is.

6.

Dáciának Aurelianus alatt történt végleges feladása azután megnyitotta teljes mértékben az utat a roxolánok előtt. Beözönlésük hatásának hamarosan meg is kellett érződnie. Forrásaink szerint már Carus alatt olyan arányú lett a szarmata veszedelem, hogy betörésük nemcsak Illyricumot, hanem Thráciát és magát Itáliát is fenyegette.⁶⁰ Az eddigi kutatás ezt az adatot nem értékelte kellőképpen, mert nem látta a mögötte rejlő történeti összefüggéseket. Pedig forrásunkat aligha vádolhatjuk meg retorikai túlzással, mert az elkövetkező években a szarmata veszély nagysága még csak fokozódik. Diocletianus alatt, 286 és 293 között, két császári büntető hadjárat is indult a szarmaták ellen. Ezzel párhuzamosan a Duna vonalán nagyszabású erődépítkezés folyt Diocletianus személyes irányítása alatt. Igen nagy gondot fordított főleg a dunaszekesői hídfőállásra, de átépítették a szarmata front két szárnyának nagy erődjeit. *Bononia* ellenerődjét és *Transaquincumot* is. Ezután indult a harmadik nagy támadás Maximianus személyes vezetése alatt a szarmaták ellen.

Hogy milyen nagy jelentőségűek voltak ezek a szarmata harcok, arra kitűnő, egykorú dokumentumaink vannak. Ebben az időben kezdődik a *tetrarchia* új ezüstpénzverése, amelynek főtémája éppen a szarmatákon aratott győzelem dicsőítése.⁶¹ Ezek a pénzek arról tanúskodnak tehát, hogy a szarmaták legyőzésének birodalmi viszonylatban is nagy volt a fontossága, sőt mindennél inkább előtérben állott, mert ezeken a vereteken sem a gótokon, bastarnákon, karpokon, sem a quádokon vagy a markomannokon aratott győzelmek nincsenek megemlítve, tehát a szarmaták ekkor sokkal nagyobb veszélyt jelentettek, mint ezek a népek. Éppen ezért sokkal valószínűbbnek látszik, hogy a dunaszekesői hídfőállás is a szarmaták, nem pedig a gótok ellen irányult.

De még ezután is tovább folytatódtak a tetrarchia alatt a császárok által a jazigok ellen vezetett hadjáratok. Igazán nem csodálkozhatunk, hogy már az eddigi tudományos kutatás „meglepő”-nek találta, hogy Diocletianus korában hét nagy császári expedíciót kellett vezetni a szarmaták ellen, s ennek a meglepő jelenségnek nem is tudta kielégítő magyarázatát adni. Mert ez a szarmaták elleni erőfeszítés igazán rendkívüli dolog, ha meggondoljuk, hogy ebben a korban egyetlen más nép, még a gótok ellen sem volt szükség ilyen nagyarányú erőfeszítésre. A szarmatáknak ez az összes barbár népekét felülmúló nyomása ezekben az évtizedekben egyszerre érthetővé válik számunkra, ha arra gondolunk, hogy a roxolánok most már egész tömegükkel Magyarországon vannak.

Forrásaink arról tudósítanak, hogy Diocletianusék győzelmük után nagy szarmata tömegeket telepítettek át római területre. Ezek a szarmata tömegek, vagy legalábbis egy részük, valószínűleg a jazigok közül kerültek ki, mert éppen ebben az időben ér véget a szarmata leletek II. periódusa. Ezt a kérdést végérvényesen majd a további régészeti kutatások fogják eldönteni, de már most felhívhatjuk a figyelmet egy érdekes leletre, amely valószínűleg összefüggésben áll ezzel az eseménnyel. A somogy megyei Szil mellett, tehát Pannónia területén került elő egy olyan gyűrűs markolatvégű kard, amely igen jellegzetes darabja a II. periódus leletanyagának.⁶² Aligha tévedünk, ha ezt a leletet a Diocletianus alatt római területre betelepített jazigokkal hozzuk kapcsolatba. Ez a lelet egyúttal a mellett

⁵⁷ Ld. *Stein*, RE II. R. I. Bd., 462.

⁵⁸ *Stein*, RE II. R. I. Bd. 462 sk. Ezen a tényen nem sokat változtatnak *Saria*, Klio 30, 1937, 352 ssk. fejtegetései sem.

⁵⁹ *Script. Hist. Aug. trig. tyr.* 9.

⁶⁰ *Script. Hist. Aug. Car. Num. et Carin.* 9.

⁶¹ Ennek jelentőségét tudományos kutatásunk nemrégiben ismerte fel.

⁶² A szili kardra vonatkozólag ld. *Párducz*, *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns* II., 79.

is szól, hogy az ekkor római területre befogadott szarmaták valóban a II. periódus kultúrájának hordozói, azaz jazigok voltak.

A jazigok nagy tömegekben történt kitelepítése a szarmaták belső feszültségének jórészt levezette. Azok a jazig elemek, amelyek még itt maradtak, elkeveredtek a roxolánokkal. Tőlük származnak valószínűleg a III. periódus lapos temetői, amelyeknek leletanyaga már teljesen hasonló a halmos temetőkéhez. Mindenesetre az a tény, hogy a lapos és halmos temetők területileg keverednek egymással,⁶³ arra mutat, hogy külön, önálló jazig hatalmi alakulás ez után az időpont után már nem maradt fenn.

Az előbbi fejtegetések után természetesnek fogjuk tartani, hogy az ezután következő évtizedekben a szarmatáknak a római limesre gyakorolt nyomása erősen csökken. De újabb nagyarányú zavarok törnek ki közöttük, amikor a gótok megtámadják őket. Constantinus ugyan segítségükre siet és a gótokat döntően megveri, de mégis igen nagy szarmata tömegek — a források szerint 300 000 ember — kényszerülnek elhagyni a Nagy-Alföldet és római területre telepednek be. Ennek az óriási arányú mozgalomnak az oka, forrásaink szerint, egy szarmata belháború volt. Mikor a gótok megtámadták a szarmatákat, azok felfegyverezték szolgálóikat, utóbbiak viszont azután fegyverrel a kezükben elűzték uraikat.⁶⁴ A források szűkszavú előadásából nem derül ki, hogy ez a belháború milyen jellegű, társadalmi vagy törzsi harc volt-e. Azt sem igen tudjuk eldönteni, milyen szerepe volt benne a jazig-roxolán rétegződésnek. Legvalószínűbb mégis, hogy ez a belháború törzsi kötelékek mérközése volt. Ha pedig tényleg ez volt, akkor ez az esemény egyúttal a roxolán törzsi szervezet felbomlását is jelentette.

Valószínű, hogy az ekkor római területre betelepülő szarmaták jórésztben vagy egészében már roxolánok voltak. Erre vonatkozóan egy érdekes támpontunk is van. Julianus uralkodása alatt, tehát alig egy-két évtizeddel Constantinus nagy szarmata betelepítése⁶⁵ után, feltűnik az Alduna mellett egy kis iráni népelem *sadagar* néven. Később Jordanes is említi ezt a népecskét, és tőle megtudjuk, hogy pontosabban Kis-Skythiában laktak. Iráni népelem ide ebben az időben csak Constantinus nagy szarmata betelepítésével kerülhetett. Forrásaink valóban említik is, hogy a szarmaták egy részét Kis-Skythiába telepítették. A *sadagarok* népe tehát Magyarországról került a Constantinus-féle betelepítés alkalmával Kis-Skythiába. Már most a *sadagarok* neve annyit jelent, hogy „százhalmos (nép)“. Kézenfekvő arra gondolni, hogy ez a név kapcsolatban van a halmos temetkezés szokásával, ill. az ezáltal keletkezett halmos temetőkkel, amelyekben valóban százszámra találjuk a halmokat. Ha ez a kapcsolat tényleg fennáll, s ebben egyelőre nincs okunk kételkedni, akkor a *sadagarok* népében történetileg is sikerült megfognunk a halmos temetők kultúrájának hordozóit és igazolva láthatjuk azt a feltevésünket, hogy a Constantinus-féle szarmata áttelepítések részesei már jórésztben vagy egészben roxolánok voltak.

A Magyarországon maradt szarmaták a későbbi idők folyamán mindinkább szétszóródnak a a húnok megjelenése által előidézett nagy népvándorlásban. Egyes töredékeik sorsát még a következő századokban is figyelemmel tudjuk kísérni, de ezzel már újabb fejezete kezdődik a népvándorlás kétezredéves történetének.

Harmatta János

К ИСТОРИИ САРМАТОВ В ВЕНГРИИ

(Резюме)

Языги со времени своего переселения в Венгрию постоянно стремились поддерживать сношения с роксоланами и черноморской торговлей, но эти стремления вследствие укрепления власти лагов и захвата римлянами Дакии на протяжении многих лет не достигали цели. Лишь при Марке Аврелии им удалось завязать сношения с роксоланами через Дакию. Это событие имело громадное значение для развития материальной культуры языгов. Судя по найденному археологическому материалу для сарматов в Венгрии наступил новый период с конца II в. н. э., который отличается от первого появлением металлических предметов и типов жемчужных бус, до сих пор невиданных на территории карпатского бассейна. На основании подобных находок, обнаруженных при раскопках в Восточной Европе можно установить, что эти предметы ведут свое начало с Востока, и так как этническая и культурная связь между первым и вторым периодом — по свидетельству найденной керамики — является непрерывной, весьма вероятно, что эти предметы восточного происхождения попали в Венгрию из окрестностей Понта при возобновлении сношений и торговли между языгами и роксоланами. Таким образом предположение, что конец второго периода сарматской эпохи находится в связи с окончанием названных сно-

шений, вполне подтверждается. Исходя из определяемых хронологических данных можно заключить, что второй период закончился около 280—300 г. н. э. Ввиду же того, что некоторые предметы могли быть в употреблении 20—30 лет до их вклада в могилы, интенсивные торговые сношения с Понтом по всей вероятности прекратились в 260 г. н. э. Наблизжайшие аналогии к сарматским археологическим находкам черноморского происхождения, принадлежащим к этой эпохе, представляют собой предметы, найденные в раскопках в Ольвии. Это наводит на мысль, что главной базой черноморской торговли языгов была Ольвия. Проведение готов нанесло тяжелый удар черноморской торговле, особенно около 260 г. н. э., когда Ольвия и Тирас попали в их руки. Тогда прекратилась вероятно и черноморская торговля языгов.

Вместе с вопросом сношения языгов с роксоланами возникает проблема, когда же появились аланы в придунайских областях? В научной литературе преобладает мнение, что аланы в течение I и II вв. н. э. медленно продвигаясь на запад, еще при Марке Аврелии достигли нижнего течения Дуная. Естественно, что в данном случае можно было бы говорить только о языго-аланских, а не о языго-роксоланских сношениях, что противоречило бы бесспорному свидетель-

⁶³ Id. erre vonatkozólag *Párducz*, Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III. s. a.

⁶⁴ *Eusebius*, Vita Const. 4, 6; *Ammianus* XVII. 12, 18.

⁶⁵ A következőkre vonatkozólag ld. *Harmatta*, Das Volk der Sadagaren, 17 skk.